

پیشہات و ئالۆزیه هه نوکەییەکانی بهردەم کابینه‌کە ی سوودانی

09-03-2023

نووسەرەکان

د. یاسین تەها

کورتە : یاسای هه‌لبژاردن که هیزه شیعه‌کانی چوارچیوهی هاوئاھه‌نگی ده‌یانەوێت به سیستمی "سانت لیگو" و که‌مکردنه‌وهی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن (له 83 بازنه بو 18) تیپه‌پڕینن، تهنیا سه‌درییه‌کان تووپه ناکات به‌لکو گورز له وه‌هیزه نوییانەش دەدات که له پاش تشرینی 2019 دروستبوون، یان ئەو "سه‌ربه‌خۆ" یانه‌ی به‌که‌لک وه‌رگرتن له فره‌بازنه‌یی گه‌یشتوونه‌ته‌ په‌رله‌مان، ئەمانه‌ش جگه‌ له چه‌تری سه‌در چاویان له کۆمه‌ک و پشتیوانی مه‌رجه‌عیه‌تی نه‌جه‌فیشه که پێشتر پشتیوانی له زۆرکردنی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن کردووه، ئەگه‌ر هه‌موو ئەمانه‌ش بچنه سه‌ر یه‌ک هی‌ل و یه‌ک ئاراسته، ئەوه به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یان بو هیزه شیعه حوکمرانه‌کان قورس و باجدار ده‌بێت به‌تایبه‌ت که ئەوان هی‌شتا له دله‌خورتیی گۆشاره داراییه‌کانی ئەمه‌ریکادان و ترسی ئەوه‌یان هه‌یه پلانی‌ک بێت بو دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئەزموونی رووخاندنی حکومه‌ته‌که‌ی عه‌بدولمه‌هدی (2019 _ 2020) له ریڭای خۆپیشاندانه‌وه

پاش تېپەندى بەربەستى 100 رۆزى يەكەم و ھۆرۈنۈنەھى رېژىمى مەترىسىيەكانى "ھەلكشانى شىتان" ھى دۆلار، لەپىر ھۆكۈمەتى سوودانى كەوت بەسەر ئالۋىيەكانى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن. ئەم ياسايە كە جىگىر نىيە و ھەر چەند سالىك ۋەك كراس بەبەرى ھىزە سىياسىيە بالادەستەكان دەپرى و دەدوورى، ئەم جارەيان لەكاتىكىدا خراۋەتەرۈو كە جەمسەرىكى سەرەكى و گىرنگى شىعە كە سەدرىيەكانن لە دەرەھى پەرلەمان و پىرۋسە سىياسىن، ئەگەر ياساكەش بەخواستى ئەوان بىرۋات كە فرە بازىيە، ئەو ھەگەر دۇوبارەبوونەھى ھەمان ئەنجامى ھەلبۇزاردنى تىشرىنى 2021 ھەيە كە سەدرى كىر بە يەكەم، ئەگەر شىخى دۇزى خواستى سەدرىيەكان بىت و گوپان بۇ نەگىرەت ئەو مەترىسى گەرەنەھى بۇ شەقام و ناپەزايەتى زىات دەكات و لە ھەردووبارەكەشدا سەدر ھەر گىر و لەمپەرە بۇ ھىزە شىعەكانى رىكابەرى ئەگەرچى خۇشى دۇورەپەرىز كىرەبىت.

ياساى ھەلبۇزاردن كە ھىزە شىعەكانى چوارچىۋە ھاۋئائەنگى دەپانەۋىت بە سىستىمى "سانت لىگۆ" و كەمكىرەنەھى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن (لە 83 بازىيە بۇ 18) تىپەپىرەنن، تەنبا سەدرىيەكان توۋرە ناكات بەلكو گورز لە ھىزە نوپىيەنەش دەكات كە لە پاش تىشرىنى 2019 دىرۋستىۋون، يان ئەو "سەربەخۇ" يانە بەكەلك ۋەرگىرن لە فرەبازىيە گەپىشتۈنەتە پەرلەمان، ئەمانەش جگە لە چەترى سەدر چاۋپان لە كۆمەك و پىشتىۋانى مەرجەئەتە نەجەفىشە كە پىشتىر پىشتىۋانى لە زۆركىرنى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن كىرەو، ئەگەر ھەموو ئەمانەش بچنە سەر بەك ھىل و بەك ئاراستە، ئەو بەرەنگارىۋونەھى بۇ ھىزە شىعە ھۆكۈمەتەكان قورس و باجدار دەبىت بەتايبەت كە ئەوان ھىشتا لە دلەخورتى گۇشارە داراييەكانى ئەمەرىكاندان و ترسى ئەو پان ھەيە پلاننىك بىت بۇ دۇوبارەكەشدا ھەي ئەزموونى روۋخاندنى ھۆكۈمەتەكەي عەبدولمەھدى (2019 _ 2020) لە رىگاي خۇپىشاندا ھەو.

لەپاش ئەو ھەموو نەرمىيە "چوارچىۋە ھاۋئائەنگى" نواندىان بۇ بەرژەۋەندىيەكانى ئەمەرىكا لە پاى رەۋاندنەھى ھەندىك لە مەترىسىيەكانى قەيرانى دۆلار و بەرگىرن لە ئەگەرى قۇستىنەھى لە ناۋخۇدا، درزى دۇوم كە دەشەت سەدر كەلكى لىۋەرىگىرەت بۇ تەنگەتاۋكىرنى رىكابەرىكانى ناپەزايەتتىيەكانى پەيوەست بە پىرۋزەھى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن، لەم چوارچىۋەيەشدا باس لەو دەكرىت كە لەچەند ماۋى داھاتوۋدا مستەفا كازمى سەرۋكۈەزىرانى پىشتو بە پىرۋزەھىكى سىياسى نوپو بەگىرەتەھى بۇ بەغدا و لەگەل ھەندىك لە ھىزە مەدەنىيەكانى تر خۇپان رىك بىخەنەھى بۇ ئەو ھەيە لەگەل سەدردا بەر بەنبايەكانى چوارچىۋە شىعە بىگىر بەتايبەت پاش ئەو ھى كازمى ئەستۋ پاكى خۇ ۋەرگىر لە تاران و دەنگۈ ئەۋەش ھەيە سلاو و كاخەزى تارانى لەگەل خۇيدا ھىنبايەت بۇ سەدر، بەلام بەگۈيرە زانىرى ناۋ رەۋتەكەي مەقتەدا سەدر، ھىشتا سەدر ھىچ ۋەلامى نەداۋنەتەھى.

جگە لە ياساى ھەلبۇزاردن، ھۆكۈمەت لە بەردەم تاقىكىرنەھى پىرۋزەياساى بودجەشدا بە كە دوا كەوتوۋە بۇ مانگى ئادار و نىسان، ئەم وىستگەيەش جگە لە ئاستى ھەرىمى كوردستان و بەغدا لەسەر ئاستى چوارچىۋە شىعە و ھاۋپەيمانىيە سوننەكان (سىادە و عەزم)، ھەروەھا لەسەر ئاستى ناۋخۇ شىعە ھۆكۈمەتەكانىش ھەر لىكەۋتەي دەبىت، چۈنكە دابەشكىرنى پارە و داھات بەسەر جەمسەرىكانى ھىز ئاسان نىيە و ئەگەر لاپەنىك ھەلۋاردە بىكرىت يان بەشى پىكھاتە و پارىزگا و جەماۋەر و كۇمپانىا و بەرژەۋەندىيەكانى كەمبىكىرەتەھى، ئەو ئەگەر كراۋەيە بۇ ئەو ھىچتە بەرەي بەرھەلىستىكارى كابىنە ھۆكۈمەت، ئەمە لەكاتىكىدا ھۆكۈمەتەكە خۇي بەدىار بىدەنگى و ئامازەكانى سەدر و رەتەكەيەھى رۇز دەزىمىرەت.

لە بودجەدا گىرپى زۇر ھەن؛ خەلماندنى نىخى نەوت، بىرەنەھى نىخى دۆلار و چارەسەركىرنى جىۋازى زۇرى نىخە فەرمى و بازىيەكەي، بەدۋاي ئەۋاننىشدا جىگە كىرنەھى گىتەكانى كارنامى ھۆكۈمەت، لەمەش گىرنگىر رازىكىرنى لاپەنە سوننەكان و چارەسەركىرنى گىرپى بەشە بودجەي ھەرىمى كوردستان كە بىرپارەكانى دادگاي فىدرالى بۇزاردەكانى مامەلە لەگەل كىرنى خزانەدوۋتە تونىللىكى بەرتەسەكەھى. بەگۈيرە پىرەنسىپى گەمەي دىموكراسى ھىزە شىعەكان زۇرىنەي ئەۋەپان ھەيە بەتەنبا بودجە تىپەرىنن، بەلام لەكاتىكىدا كە ئەوان لە ئەمەرىكا و ئەوروپا دەگەپىن بۇ سەلماندنى ئەۋەي ھۆكۈمەتەكە بىكە فراۋان و ھەمەچەشەنە تەنبا ھى شىعە نىيە، ھەلۋاردەكىرنى ئەم دۇو جەمسەرىە يان بىياكى بەرامبەرىان ھەروا ئاسان نىيە ۋەك ئەو كاتەي كە ھەيدەر عەبادى سەرۋكۈەزىرانى پىشتوۋتر (2014 _ 2018) بەھۋى شەرى داعشەھە ھەموو پالپىشتىيەكى نىۋدەۋلەتى ھەبوو.

بەگۈيرە ئەو ئامازانەي بەردەستىن ھىشتا سوودانى بەتەۋاۋى لە تىستى ئەمەرىكا دەرەنەچوۋە، لە واشىنتن زۇرۋىك بەو چاۋە تەماشاي دەكەن بەلى ناكىرەت بە "پاشكۆي ئىران" تەماشاي بىكرىت، بەلام ناشتۋانىت زۇر لە قسەي بىكە سىياسىيەكەي دەرچىت لە چوارچىۋە شىعەي كە بە ئاشكرا دۇو ۋەزىريان لە گروپە چەكدارەكانى دۇزە ئەمەرىكا و سزادراۋى واشىنتن بەسەردا سەپاند كە بىرتىن لە نەعم عەبۇدى، ۋەزىرى خۇيىندىن بال (عەسايب) لەگەل ئەحمەد ئەلئەسەدى ۋەزىرى كار و كاروبارى كۆمەلپەتەي (جند الإمام - الفتخ). ھەر لەبەر ئەو دلەراۋكى ئەمەرىكىيەشە ۋەزىرى دەرەھە (د.فوتاد حسىن) و شاندا بالاكەي عىراق لە واشىنتن نەپانتۋانى مانگى رابردو بانگھىشتنامەيەك بۇ سوودانى بە ئاسانى مسۇگەر بىكەن و ئەو سەردانە بە دىارى نەكراۋى ماۋتەۋە تاۋەكو كاتىكى دىكە.

لە دەرەھى عىراقىش، ئىران و توركيا كە دۇو دراۋسە ھەرە پەيوەندىدارەكەي عىراقن لەبەردەم پىشتەھات و ئەگەرى جۇراۋجۇردان كە بەشىكىان سىياسى و ئابۋورى و، ھەلبۇزاردن و بەشەكەي دىكەي كەمئۋى و كەمى بارانە كە سەرجەمىان كارىگەرى گەۋرەپان لەسەر

عراق دەپت، مەسەلەي كۆنترۇلكردى دزەكردى دۇلاريش بۇ ئەم دوو ولاتە لە عىراقەوہ پابەندىيەكى كت و پړ و ناكاوہ كە شكاوہتە گەردنى حكومتى سوودانى و زانىارىيە دزە پىكراوہكان باس لەوہ دەكەن مەسەلەي پابەندى بە "سىستىمى سويفت" و خو نامادەكردى بۇ پىشھاتەكانى توركىا و ئىران ھاندەرى ئەمىندارى گىشتى نەتەوہ بەكگرتووہكان بووہ كە خوئى بەيئىتە ئەو ئاستەي چەند كۆر و كۆبوونەوہيەك بەپرسە عىراقىيەكان بگەپت و بچىتە ئەو خوانانەشى كە ئەمىندارى عەسايب سەرۇكى "بابليون"ى تىدايە كە دوو سزادراوى ئەمەريكان، لەو دىدارانەشدا "گۆتيريش مەترسىيەكانى راستەوخو بەگوئى نامادەبووان داوہ" بۇ ئەوہى پاساويان نەمىئىت" چونكە ئەگەرى زال ئەوہيە لەمەولا ئەمەريكا گوشارەكانى لە دياردە بىزراوہكانى عىراق يان ئاوديوى دۇلار بۇ ئىران بگوازىتەوہ بۇ بارەگاي نەتەوہ بەكگرتووہكان لە مانتھاتنى نيويۇرك.

ئەو ھاوپەيمانييە شىعەيەي كە بىرپارە بەرەنگارى ئەم ئالنگارىيانەي عىراق بىئەوہ چەند مانگىك بەر لە ئىستا پالنەرى مانەوہى بە تۆكمەيى و بەك رىزى زياتر بەرەنگارىبوونەوہى سەدر بوو، ئىستا كە حكومت بەكلايى بووہتەوہ و لەبەردەم ئەگەرى ھەلئىزاردنايە ئەوان كەوتوونەتە شەرى قورسى بەرژەوہندى حىزبەكانيان و گەپان بەدواي پىگە بۇ ھەلئىزاردنى داھاتوو، ھەرچەندىشە زوو زوو دەگوتريت كە دوو جەمسەرە ركابەرەكەي ھاوپەيمانييەكە "دەولەتى ياسا" و عەسايب" كۆك و تەبان و لەگەل جەمسەرەكەي دىكەي "حەكىم - عەبادى" كىشەيان نييە، بەلام پىدراوہكان بەرەو ئەوہن كە لاينە شىعەكانى بىكەي سوودانى ھىندەي چاويان لەسەر سۇراخكردى قۇناغى داھاتووہ ھىندە لە بىرى تۆكمەكردى ئەم قۇناخدا نىن و لە چەند رۆزى رابردووشدا ھەندىك لە جياوازييەكانى ئاراستەي سوودانى سەرۇك وەزيران و ھىزە شىعەكانى ھاوپەيمانى دەرگەوتوون بە تايبەت لە بوارەكانى پابەندى وەزىرەكان بە حىزبەكانيان و خەمساردىيان لە "بەرەنگارىبوونەوہى گەندەلى" ئەمەش دەرگاىەكى دىكە بە پووى ناكۆكى و جياوازي زياتر لە ناو كابينەي حكومت و راگرە سىياسىيەكانى.